

Det enkelte menneske

Taler

Torborg Nedreaas

Dato

12 desember 1959

Omstendigheter

Foredrag i Det Norske Studentersamfund

1 Mistilliten til «massen», når den blir satt opp i motsetning til individet, eneren, det opphøyde JEG - er et tvilsomt og naturstridig syn. Hvem er det som har rett til å påberope seg å være nettopp eneren?

5 I kunsten, i vitenskapen og politikken, i sporten og i andre grener av kulturlivet har vi selvsagt det vi kaller enere. Men de er enere bare innenfor sitt spesialfelt.

Her hadde vi da sannelig en ener engang, en stor dikter og nyskaper i norsk diktning, verdensberømt - en av de nobelpristakerne som helt ut fortjente sin pris.

Hva glede hadde vi av denne eneren den dagen selve vårt menneskeverd sto på spill?

15 Blant den så foraktede massen var det vi i første rekke fant dem som tok opp kampen mot okkupasjonsmakten.

Carl Fredrik Engelstad sier om masseorderen Rudolf Höss i en anmeldelse av denne persons selvbiografi:

20 «Höss hadde ikke den fjerneste tanke på å lage noen «utslettelsesleir», det var på ordre fra høyeste hold gasskamrene ble bygget og eksekusjonene foretatt. Höss reagerte i fortvilelse, men han var fremdeles lydig.

Hva var hans valg?

25 Enten å følge ordren, eller å underskrive sin egen dødsdom. Hvem er det som med åpne øyne underskriver sin egen dødsdom?

Det gjør eneren, det gjør mennesker med åndelig gehalt, det gjør bare mennesker

som er så klare i tankene at de er immune for propaganda og påtrykk ... »

30

Dette kan vi da godt underskrive. Det er bare det at disse enere finnes blant vanlige folk - den sorten som tidligere ble kalt almuen, et uttrykk som er avløst av «massen», - i mer ekstreme tilfeller «mobben».

35 Motstandskampen i Norge var ikke den ene og avgjørende faktor i seiren over Hitlers terrorvelde, men sammen med den motstand som ble ført av sivilbefolkningen i alle de okkuperte land, ble den en vesentlig hjelp for de allierte styrker, - ikke minst ved sitt moralske innhold.

40 For en tid siden hadde NRK et minneprogram fra Telavåg, som tyskerne la i aske etter at to tyskere var blitt skutt under kamp, da de kom for å arrestere Lauritz Telle og to karer som lå i dekning hos ham.

Hans kone, Martha Telle, ble tatt og tørt inn til Bergen sammen med alle de
45 øvrige, og hun ble satt under et forhør som hun har men av den dag i dag.

Er denne kvinnen en «ener»? Sant å si tror jeg vi finner slike kvinner som henne overalt langs den lange kysten vår, - rettskaffen, pliktoppfyllende, dypt religiøs. Selv ville hun vel frabe seg å bli betegnet som annet enn en ganske alminnelig
50 kvinne. Martha Telle er i alle fall bærer av en kulturarv som vi har all grunn til å ta vare på - en rettferdighetssans, et opprør mot uretten og en troskap mot sine idealer - og en moralsk styrke som setter henne i stand til også dette: Å underskrive sin egen dødsdom fram for å tjene uretten.

55 Martha Telle ble grovt mishandlet av Gestapo, og under sine pinsler bad hun en bønn som hun har tatt vare på og delt med alle de lytterne som hørte minneprogrammet fra Telavåg i sommer. Denne bønningen til Martha Telle er noe av det mest gripende jeg kan minnes å ha hørt i norsk radio noen gang, og jeg vil gjenta den siste delen av den, på hennes eget mål og med hennes egne ord:

60

«Milde Jesus, eg held på å søkkja ned i bottenlause djup, eg orkar ikkje meire. Å, skulle eg snart døy, har eg synda mykje imot deg og imot menneskja. Særleg har eg loge mykje sidan denne ulykka med tyskjen kom øve oss. Men du forstår som ingen annan at eg lyg for å berga gode nordmenn som ynskjer å få desse
65 gudlause folkje ut or landet vårt. Det er kanskje stygt av meg, men eg kan ikkje for det: Eg bed deg, gje meg kraft til å halde fram med å lyga, så tyskjen trur meg.

70 Eg meiner eg gjer ei tenesta med å ska tyskjen og hjelpe folkjet vårt til å vinne
siger over desse vonde menneskja. Herre, frels meg og Lauritz og Åge som er
tekne, og Lars og Elisabeth som er i fåre. I Jesu namn, Amen.»

75 Gje meg kraft til å halda fram med å lyga, så tyskjen trur meg! Det er hennes
bønn til sin Gud, i et øyeblikk da hun ikke vet om hun skal dø i den neste time.
En kvinne som vel aldri tidligere kunne tenke seg å øve en usannhet i tanke, ord
eller gjerning. I dette vanskelige spørsmål om løgn eller sannhet, som fikk så
mang en akademisk skolert teolog av det gode norske presteskap til å vri seg i
tvilens kval under motstandskampen, visste denne kvinnen med hele sitt
menneskelige instinkt, at selve sannheten kan måtte forsvares med løgn - mot
sannhetens bødler!

80 Vi fikk i de dagene mange tilsvarende eksempler på menneskelig kraft og
menneskelig reisning. Dypt religiøse mennesker, ikke-religiøse mennesker og
antireligiøse mennesker gikk i de årene inn i samme kampen. Ungdom av alle
politiske avskygninger var sammensvorne i kampen mot den felles fienden. Alle
85 sammen kom de ut av sine båser - de politiske, de religiøse, de samfunnsmessige
båser, og var kamerater i en kamp for livet - menneskenes kamp mot
umenneskeligheten.

90 En side ved vår tids intellektuelle spekulasjoner går ut på i de forskjelligste
variasjoner å overbevise seg selv og andre om at individets rett er større enn
massens. I intervjuer, i kronikker, i betraktninger av snart sagt enhver art møter
vi denne høytidelige troskaps erklæringen til noe som kalles det enkelte
menneske, i motsetning til kollektivet, gruppen, massen. Huxley har en hel
lavine av argumenter mot gruppedannelse, mot kollektivitet, mot nær sagt
95 enhver form for menneskelig sammenslutning og samarbeid.

Hvem er da dette såkalte «enkelte menneske»?

100 Og hvem er så denne «massen», som nærmest later til å bli betraktet som en
slags grå substans, uten særdrag, uten ansikt?

Er ikke massen det samme som det enkelte menneske - multiplisert med hundre,
med tusen - med millioner?

105 Man er især livredd for å miste noe som kalles personligheten, det særegne - den

personlige frihet.

110 Fører man idealet om den personlige frihet og egenart ut i sin ytterste konsekvens, har man den asosiale holdning, kriminaliteten og de forryktes adferd - frihet til det absurde.

Og frihet til svik.

115 Huxley utmaler i rystende skrekkbilder hvordan verden vil komme til å se ut, når den kjemiske vitenskapen er kommet så langt at den ved hjelp av spesielle piller kan få «massen» til å reagere slik som en eller annen despot vil. Skrekkbilder av en framtidig menneskehet, enten det er rester på en utryddet klode, eller man lar livet leve og bruker overbefolkning som med kjemiske eller
120 søvnhypnotiske eller andre like fantasifulle midler blir ensrettet til det groteske; er for øvrig blitt litt av en litterær-filosofisk motesak. Jeg kan ikke se annet enn at disse høyt begavede fantasi-ekvilibristene lider av en forbløffende mangel på fantasi, når de ikke er i stand til å se hva for en overordentlig makt som ligger i mennesket selv - det enkelte menneske multiplisert med millioner.

125 Den arven som menneskene i vår tid mottar fra dem som har, gått foran, er større og rikere enn noen sinne. Den består ikke bare av alt det som mennesket har skapt av varige verdier med sin hånd og sin ånd, og som i stadig større grad blir menneskelig felleseie. Men dertil kommer alle de lærdommer som kan
130 trekkes av menneskelige feilslag og dumheter.

Disse har riktig nok i de senere tider vært så store, at enkelte taler om at det er et fallittbo vi overtar. Dette kan i tilfelle bare være høyst subjektive fallitterklæringer, som man skal vokte seg for å utstede på menneskehetens
135 vegne.

Det vi står foran nå, er å tvinge fallentene til å gjøre opp sitt bo på egne vegne, og ikke på vegne av oss andre. Det tales om forsvar, som om menneskenes forsvar i dag skulle bygge på truselen om en kollektiv utslettelse. Men vårt eneste forsvar i
140 dag er hvileløs kamp mot et alternativ, hvis eneste fasit er utslettelsen.

Dit hen har menneskene endret verden i dag, at begrepet seier i krig er blitt en umulighet. Forslag om total nedrustning er lagt fram av lederen for en av supermaktene. Flere og flere av de øvrige lands politikere har innsett at andre

veier finnes ikke lenger, og søker å komme denne plan i møte. Våre egne politikere lover og hvorfor skulle det ikke være ut fra en redelig overbevisning? -å arbeide for trygghet og fred.

150 Samtidig drives en virksomhet som mer og mer omgir oss med dynamitt, som synes å kunne springe i luften ved et uhell. Den fred vi bygger opp skal mer og mer likne på en feltmanøvre med sikte på krig. Vårt vern mot katastrofen skal være et liv i angsten for katastrofen. Hvilken frihet kan trives, hvis dette forgiftede liv skulle være vår framtid?

155 Vi må bryte denne onde sirkelen. Først og fremst må vi bryte med all vanetenkning. Hvorfor reagerer vi ikke i opprør når vi hører kloke menn snakke om fremtidens krig, fremtidens våpen, flyene som i fremtiden skal avløses av raketter, antall divisjoner som skal settes opp og utrustes i de kommende år? Her
160 levnes jo ikke en antydning av plass til tanken på at planene om total nedrustning skulle være alvorlig ment?

Hva er det for et djevlesk maskineri som er kommet i bevegelse, så det gir inntrykk av ikke å kunne stoppes?

165 Ja, hvordan vil våre fredselskende politikere forklare denne feberaktige virksomheten?

Nå er det vel kan hende ikke så aldeles lett å være politiker i en verden, der
170 lavtrykksområdene har farget himmelen svart og satt sine spor i selve menneskesinnene gjennom årrekker. Politikerne er heller ikke mer enn mennesker, deres ansvarsfølelse tvinger dem til å ta hensyn til mange kanter - også til de kretser i vårt sammensatte system, som bringer negative faktorer inn i politikken.

175 Og her er det vi har plikt til å komme våre politikere til hjelp. På det høyeste politiske plan er den kalde krigen i ferd med å oppløses, for å åpne veien for en varig fred. En del av den kalde krigens apparatur henger sørgelig etter i denne utviklingen, og gjør det vanskelig for menneskene i vår verden å åpne seg for de
180 skinnende muligheter som i dag ligger for våre føtter.

Det står nå til oss selv å rive restene av den kalde krigen ut av våre hjerter. Det er på tide vi kommer oss ut av båsene igjen og begynner å sameksistere innbyrdes.

185 Bare i fellesskap kan vi få tvunget menneskemoraleen inn i politikken.

Det viktigste her vi står i dag, er å møtes i det eneste ekte forsvar av den eneste ekte frihet - vår egen og våre etterkommeres rett til å leve videre på denne deilige, løfterike jord.

190

Kilde

Torild Skard (red): Ny radikalisme i Norge. Oslo 1967, s. 190-191.

Emner

Andre verdenskrig, Atomvåpen, Foredrag, Krig, Norsk historie

195

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/det-enkelte-menneske>

200

205

210

215

220